

Albert Dávid

Lapok az újjáélelt székelyudvarhelyi Református Kollégium történetéből

A 333 éves székelyudvarhelyi Református Kollégiumban – ma Baczkamadarasi Kiss Gergely Református Gimnázium – ötvennégy évi kényszerzünet után, ebben az évben először került sor saját ballagási ünnepségre. Ezen örvendetes, iskolatörténeti határkövet jelentő esemény mellett az a megtiszteltetés is érte az iskolát, hogy ő ad otthont a Kolozsvári Református Egyházkerület által szervezett nyolcadik, Kárpát-medencei magyar református középiskolás találkozónak, amelynek során július 9–13. között 36 középiskola küldöttségét és az egyházi élet jeles személyiségeit látja vendégül.

Ezek az események jó mementóul szolgálnak arra, hogy bepillantást nyújtsunk az erdélyi magyar iskolakultúra eme ősi fellegrájának történetébe.

A Kollégium helye és jelentősége az erdélyi magyar oktatásban

Székelyudvarhelyen a református triviális iskola már a hitújítás itteni elterjedésének első évtizedében, tehát a XVI. század ötvenes éveiben létrejött. Amikor 1630-ban a templomhasználat körüli vitát az ide kiküldött fejedelmi bizottság lezárta, az nemcsak a reformátusoknak építendő templomról határozott, hanem a Kandó Péterné örökségének a megvétele ügyében is, hogy parochiális és Scholaházat építhessenek.¹

A székelyudvarhelyi református esperesség legrégebbi anyakönyvében egy 1666-ból származó bejegyzés arról tanúskodik, hogy Bethlen János kancellár (1613–1678) az iskola fenntartására anyagi támogatást is biztosított.²

A tudós kancellár anyagi áldozatai sorában a nagyenyedi és a marosvásárhelyi kollégiumoknak tett adományok mellett kétségtelenül a székelyudvarhelyi iskola kifejlesztésére 1670-ben adott 1000 arany a legtekintélyesebb. Legalább ennyire szükség volt a kollégium elindulásához.³

A székelyudvarhelyi református kollégium Nagyenyed vonzásában indult útjára. Nem csupán azért, mert 1671. június 15-én az itteni zsinat hagyta jóvá az iskola működésének szabályzatát (canones Scholae), hanem azért is, mivel a székely-

¹ Veszely Károly: *Erdélyi Egyháztörténeti adatok*. I. Kolozsvár, 1860, 399–400. o.

² Liber Ecclesiae Sedis Udvarhely 1644, Udvarhelyszék református esperesség, Lvt. T/2; Lásd még Illyés Géza, Bethlen János Ref. Sz. 1929/435.

³ Bethlen János, 1670. március 15-én N. Teremin kelt adománylevelét közli Kis Ferencz: *A székelyudvarhelyi ev. ref. Collégium története*. Székelyudvarhely. 1873 (Okmánytár).

udvarhelyi iskola alaptörvényeit a nagyenyedi mintájára alkották meg. Ezt a körülményt nemcsak az tette természetessé, hogy Bethlen Gábor egykori iskolája a legrangosabb erdélyi tanintézet volt, hanem az is, hogy a székelyudvarhelyi kollégium alapítója, Bethlen János egyben a nagyenyedi kollégium főgondnoka is volt, fia pedig, Bethlen Miklós lett a székelyudvarhelyi kollégium első főgondnoka. Bár a székelyudvarhelyi kollégium soha nem volt a nagyenyedihez mérhető, nem volt az előbbinek partikulája. Az alig 10 évvel az udvarhelyi kollégium indulás előtt Enyeden otthonra talált egykori gyulafehérvári akadémiának magának is számos nehézséggel kellett megküzdenie. Akkori helyzetében mintául szolgálhattak alaptörvényei, de sem rektort, sem könyvet nem küldhetett Székelyudvarhelyre. Példaadó szerepét Enyed mindvégig megőrizte nemcsak a székelyudvarhelyi, hanem az összes többi erdélyi protestáns iskola számára. A „nagytiszteletű Kollégium”, ahogyan minden alkalommal címezték, valósággal vonzotta az ifjak legjobbjait Székelyudvarhelyről is. Az alapítástól eltelt valamivel kevesebb mint száz év alatt a tógás diákok közül 151 ment Nagyenyedre tanulmányai folytatása végett és külföldi akadémiai tanulásra való ösztöndíj elnyerésének reményében. Ugyanebben az időszakban a kolozsvári református kollégiumba 49-en, a marosvásárhelyibe 48-an mentek a székelyudvarhelyi kollégiumból. Az igazsághoz tartozik, hogy a gimnáziumként kezelt székelyudvarhelyi kollégiumban a külföldi akadémiákra készülők nem tehettek cenzúrát. Még 1817-ben is méltatlankodik ezért a kollégium elöljárósága.

A székelyudvarhelyi református kollégium tehát az erdélyi református főhatóságtól függő önálló iskola volt. Nagyenyedi modelltől kinövő törvényeit a helyi viszonyokra alkalmazta, fokozatosan gazdagította. Már Rozgonyi János rektorprofesszor (1680–1685) átírta ezeket. Kis Gergely professzorsága alatt már sajátosan helyi tapasztalatok és elgondolások formálódnak iskolai törvényekké, hogy majd a következő század elején, főként Magyarósi Szőke József rektorsága idején tovább tökéletesedjenek. Az iskola saját önfejlődése révén jutott el odáig, hogy kérhette és el is éri a teljes kollégiumi jogkör megadását. Egész tartására – kevés kivétellel – a tudományosság és iskolakultúra konzervatívabb, mondhatnám provinciálisabb viszonyai voltak jellemzőek. A nagy példakép, az „illustrissimum Collegium Enyediense” mellett szerényen, de kitartóan teljesítette legfőbb hivatását, a több száz, főleg székely szegény ifjú tanítását.

A régi iskoláink története iránt érdeklődő mai embert zavarba hozhatja, hogy a reformátusok székelyudvarhelyi középiskoláját hol gimnáziumnak, hol pedig kollégiumnak nevezik. A meglévő iskolatörténetek nem nyújtanak világos eligazítást ezen a téren.⁴

Az iskola törvényeit aláíró diákok által használt formula következetesen ez: „subscribo legibus gimnasii [...]”. Az 1716-ban gr. Bethlen Dávid által adományozott

⁴ A székelyudvarhelyi református Kollégium történetére vonatkozó munkák időrendben: Szigethi Gyula Mihály: *Nemes Udvarhely – Széki Rózsákert*; Kis Ferencz: *A székelyudvarhelyi ev. ref. Collegium történelme*; Gönczi Lajos: *A székelyudvarhelyi ev. ref. Kollégium múltja és jelene*. Székelyudvarhely, 1895.

első pecsénymón is „Sigillum gimnasii [...]” olvasható. A kollégium megnevezés csak az olyan iskolákra volt alkalmazható, amelyekben a felsőbb tudományok mind a négy fakultása létezett, és amelyeknek jogukban állt külföldi akadémiákra is kibocsátani ifjakat. Ezért olyan kategorikus a Református Főkonzisztériumnak a székelyudvarhelyi gimnázium előjáróihoz intézett válasza, miszerint: „[...] okát nem látja által, miért kívánja az iskola magát Collégiumnak nevezni.”⁵

1817. október 15-i levelükben a székelyudvarhelyi iskola előjárói alapos érvekkel alátámasztva megújítják kérésüket. Az önérzetes hangú levelet azzal zárják, hogy itt három professzor tanítja azt, amit máshol hat-hét, nagyobb fizetés mellett.⁶

Ennek ellenére a kollégiumi rang csak 1832-től illette meg a székelyudvarhelyi iskolát, miután beindult a jogi tanszék működése.

Amint ismeretes, a kollégium típusú iskola a XVI. század végén a reformáció–ellenreformáció közötti művelődési vetélkedésben alakult ki. Ebben az időben számottevően megnőtt az egyházi és világi pályákra igyekvő fiatalok száma, akiknek biztosítani kellett a megfelelő kiképzést olyan körülmények között, amikor hazai egyetem nem volt, és a külföldi akadémiák csak kevesek számára voltak elérhetőek. Mivel a székelyudvarhelyi református középiskola már kezdetektől magában hordozta a kollégium lényeges elemeit, egész történetére vonatkoztatva a kollégium megnevezést használjuk. Az iskola fokozatos fejlődése alapján szerkezeti modelljét a következőképpen képzeljük el:⁷

- 1670–1780 között – egyszerű szervezetű, nem teljes kollégium (elemi ismeretek, latin grammatika, retorika, poétika, teológia);
- 1780–1832 között – nem teljes szervezetű kollégium (elemi ismeretek, latin grammatika, retorika, poétika, görög, [német] logika, teológia, filozófia);
- 1832-től kollégium – a jogi tanszék beindulásával.

Régi iskoláinkban az alsó, közép és felső tagozatok keretén belül a latin nyelv elsajátításának fokozatai szerint alakították ki az egyes osztályokat (classisokat). A különböző pályákra készülő tanulók mind ugyanazokon a lépcsőfokokon haladtak végig. A protestáns iskolák vezetői meggyőződéssel vallották, hogy minden művelt protestáns férfinak tudnia kell latinul és alapos teológiai képzettséggel kell rendelkeznie.

A székelyudvarhelyi református kollégium egész működését, szerkezeti fejlődését, az oktatás-nevelés tartalmát természetesen befolyásolták a korabeli Erdélyben ható művelődési áramlatok, ideológiai-politikai elvárások. A XVII. század utolsó harmadában, amikor a kollégium útjára indult, már nagyrészt visszaszorították a lassan érlelődő, polgárosodási folyamatra támaszkodó és a református egyház belső ellenzékeként fellépő erdélyi puritánus mozgalmat, tragikusan elbukik Apáczai scholacentrikus törekvése, és az egyház művelődési politikájában a konzervatív szemlélet

⁵ Főkonz. Lvt. 56/1818.

⁶ Főkonz. Lvt. uo.

⁷ Vö. Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon*. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.

válk uralkodóvá. A kollégium történetírója, Kis Ferenc professzor 1873-ban írott iskolatörténetében az iskola történetét a kiemelkedő professzorok működése alapján három korszakra osztja. Ez a korszakbeosztás a mai embernek nem sokat mond. Az erdélyi művelődéstörténet kutatása ma már lehetővé teszi számunkra, hogy a kollégium történetét a nagy művelődéstörténeti áramlatok keretében értelmezzük.

A kollégium fennállásának első másfél századában, ha nem is erőteljesen, de kimutatható a késői racionalizmus és felvilágosodás érvényesülése. A racionalizmus egyetemes viszonylatban a XVII. században lefut, de Erdélyben hatása elhúzódik a XVIII. század első felére, és így már keveredik az újabb nagy eszmei áramlattal, a felvilágosodással. Amikor a székelyudvarhelyi református kollégium elindul útjára, a késői racionalizmus és a korai felvilágosodás didaktikai-pedagógiai törekvései érvényesülnek az itt tevékenykedő professzorok életében és munkásságában. E két irányzat együttes hatása eredményezi a polihisztor tanáregyéniségek jelentkezését. Egyik-másik udvarhelyi professzort más, nagyobb kollégiumok tanári állására is meghívták. Szigeti Gyula György professzor lett Nagyenyeden, Szombati Sámuel Marosvásárhelyen. Külön figyelmet érdemel Kovács József professzor, aki udvarhelyi professzorsága idején bevezette Wolff filozófiáját és matematikáját, Krüger fizikáját. Innen Nagyenyedre ment, ahol 1777-ben kiadott newtoni fizikatankönyvével nagy tekintélyt vívott ki magának.

1769-ben Marosvásárhelyen a Litteraria Commissio kidolgozta a felvilágosodás reformtörekvéseinek szellemében a *Docendi et discendi Methodus* című szabályzatot, amely egységes rendszerbe foglalta Erdély összes református iskoláinak tanulmányi rendjét. Szerencsés körülmény, hogy ennek gyakorlatba ültetésén éppen az egyik legjelentősebb rektor-professzor, Kis Gergely fáradozott. A filozófia tanítása keretében népszerűsítette Christian Wolff eszméit. Hasonló jelenségre figyelt fel Juhász István Fogarasi Sámuel önéletírásában, levonva a következtetést, „hogy az erdélyi egyházi iskolákban a felvilágosodás lényegében ugyanazon a racionalista és etatista úton járt, mint a bécsi jozefinizmus”.⁸

A késői racionalizmus és felvilágosodás fényét itt-ott visszacsillantó korszak utolsó jelentős tanáregyénisége Szigeti Gyula Mihály. A XIX. század harmincas éveitől a felvilágosodás mindinkább gyengülő hatása nem serkenti azokat a kezdeményezéseket, amelyek a latin nyelv egyeduralmának megtörésére elindultak, és az iskola figyelmének középpontjába mindinkább a deákos műveltség hajszolása kerül. Az Enyeden kibontakozó ellenzékiesség a deákos művelődési eszmény tanulmányi rendszerének megreformálására Székelyudvarhelyen nem talál visszhangra. A korszak udvarhelyi professzorai kiváló tanáregyéniségek ugyan, de a protestáns akadémikus értelmiség konzervatív, lojális képviselői. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc utáni évtizedekben természetesen új, megváltozott koordináták szerint alakul a kollégium szerkezeti fejlődése és az oktatás tartalma.

⁸ Fogarasi Sámuel: *Marosvásárhely és Göttinga. Önéletírás*. Bukarest, 1974, Kiadta Juhász István, 11–21. o.

A régi kollégium fő erősségét és mintegy helyét keresve az erdélyi magyarság művelődési életében, azt hiszem, nem tévedünk, ha az udvarhelyi alma mater fő szerepét a falusi iskolamesterek és papok képzésében jelöljük meg. Természetesen ez a kollégium is többeket indított el akadémiák felé, jogi, katonai vagy más pályákra, de ilyen szempontból teljesítménye nem mérhető a nagyenyedi, kolozsvári vagy a marosvásárhelyi kollégiumokéhoz.

Az iskolamesterek képzésének korszerű, magasabb színvonalú kereteit teremtette meg 1927-ben az erdélyi református egyház, amikor létrehozta a máig fennálló tanítóképzőt az ősi kollégium folytatásaként.

Diákélet a kollégiumban

Akárcsak a többi erdélyi református kollégiumot, a diákok sok hálával ALMA MATER-nek nevezték.

Pápai Páriz Ferenc, az egykori híres nagyenyedi professzor szótárában a latin „alma” melléknevet így fordította magyarra: „Minden jóval teljes. Éltető.” Hogy a kollégium betölthesse a tápláló édesanya szerepét, támogatókra, adományozókra szorult. A támogatók sorában ott találjuk mind az erdélyi fejedelmet, mind a tehető birtokosokat, de az egyszerű református egyházközségeket is.

A Kollégium első évtizedeiben az adományok kamataiból elsősorban a professzorok és az osztálytanítók, a praeceptorok fizetését folyósították. Ugyancsak ebből fizették a legszükségesebb építkezéseket, javításokat, vásároltak könyveket. Kezdetben nem volt több három alumneumnál, amelyeket még Bethlen János rendelt a kollégium számára. Legelőször 1712-ből van adatunk a Kollégium anyagi helyzetéről. Ekkor az iskolának 12 alumnusa évente 90 forintot kap. Hat ifjú évi tíz, hat pedig évi öt forintot.

Kis Gergely professzor 1769 elején, röviddel azután, hogy rektorrá kinevezték, részletes jelentést küldött a Főkonzisztoriumhoz az iskola helyzetéről. Ebben azt írja, hogy a klasszisokban mintegy 250 gyermek magántanítót tart. Magán- és köztanítónak a deákok vállalkozhattak a professzorok ajánlására. 117 szegény tanulónak nem volt magántanítója. 16 ugyancsak szegény tanuló mint neutralista, különböző iskolai szolgálatokért kenyeret és más kisebb jótéteményt kapott. Egy évszázad múlva, 1806-ban az alumnusok száma 50-60. Lényegesen megjavultak a segélyezési feltételek Kis Gergely professzor fiának, Kis Józsefnek bőkezű adományával. A 32.000 forint hagyatékból, ami a végrendelet szerint 1845-ben lépett életbe, évente 50 jó igyekezetű tanuló lehetett segélyezni, nem beszélve az ezen kívül való, a legszebb írású, a német vagy francia nyelvben legjobb igyekezetű tanulóknak biztosított segélyekről.

Az eddig elmondottakból kiderül, hogy a székelyudvarhelyi református alma mater elég szegényes volt. Korlátozott lehetőségekkel rendelkezett idesereglett fiainak táplálására. Szerényebb és olcsóbb volt itt a diákoskodás, mint a híresebb és nagyobb kollégiumokban. Legalábbis ez érthető Cserei Mihálynak Borosnyai Lukács János

rektorprofesszorhoz intézett leveléből: „[...] ez előtt hetven esztendővel idvezült édes atyám küldött volt tanulni az udvarhelyi Collégiumba, ott laktam nyolc esztendeig, más Collégiumban nem is tanulhattam, mert szegény atyám(nak) nem volt módja abban, enyedi Collégiumban collocálhasson.” Kis Gergely jelentéséből is az tűnik ki, hogy a klasszisták mintegy fele annyira szegény, hogy a privát praeceptort sem tudja megfizetni. Éppen ezekkel a szegény sorsú székely diákokkal szemben mutatkozott meg igazi éltető anyaként a schola. Az állandó jellegű alumneumokon kívül számos, főleg természetbeni segély egy részéből kenyeret (cipót) sütöttek, és ezzel látták el a szegényebbeket. Mintegy 20-30 volt, főleg a kisebbek közül, évente azoknak a száma, akik mint szolgálóiak a módosabb, nagyobb diákoknak tett szolgálatokért élelmezést kaptak.

A régi kollégiumi életnek egyik legrokonszenvesebb vonása a tanulók aktív részvétele a segélyezési alap előteremtésében. Nagyobb egyházi ünnepek alkalmával a patrónusokhoz és egyházközségekhez legátust küldött a kollégium a nagyobb deákok közül, akik a maguk és a kollégium számára gyűjtöttek főleg gabonát az ünnepek alatt nyújtott segédletért. Aratás és szüret idején a tógás deákok felkeresték a tehetősebb református családokat adománygyűjtés végett. A betakarítás idejére kiküldött rátermett deákok egész Erdélyre kiterjedő működési területét pontosan meghatározták. Mivel az egyes körzetek nem egyforma eredményt adtak, a legjobb deákok versengtek a jobb vidékek elnyeréséért.

A tanulók által gyűjtött gabona- és pénzadományok, az állandó és alkalmi ajándékok, telek, földbirtok képezték az iskola jövedelmét és vagyonát. Egy-egy professzor vagy rektor teljesítményét elsősorban nem tudományos felkészültsége alapján mérték, hanem a kollégium vagyonának, épületeinek gyarapítása terén szerzett érdemeivel. Állandó küszködés volt a sorsuk az egymást követő rektoroknak: építkezni, javítani, bővíteni kellett, kérni, kilincselni a gazdag református pártfogóknál, ügyeskedni a pénztőke szaporításán, biztosítani minden szegény diák számára legalább a legszükségesebb cipót. A cipóosztás azonban egymagában még nem volt elegendő, mert a hosszú hónapok alatt a csak száraz kosztot élés sok diák egészségét veszélyeztette. Kis Gergely rektorprofesszor vezette be a csoportos étkezés eredeti megoldását, az expositiot. A diákok hetes csoportokat alkottak. Mindegyik csoport fogadott a városban egy-egy gazdasszonyt, aki minden nap más-más diák élelméből főzött az egész csoportnak. A tárolható élelmiszereket már a szegény családok is előteremthették, a marhahús pedig olcsó volt. A hetes csoportok még két-három szolgálóiak étkezését is biztosították.

Mai szemmel megalázónak tűnhet, ám sok szegény sorsú, tehetséges ifjúnak szolgálóiaként nemcsak a kollégiumot sikerült elvégeznie, de még szülőországi tanulmányokra is eljuthatott. Az expositio az 1896/97-es iskolai évig működött, egészen addig, amíg a kollégiumnak módjában állott közös étkezdét felállítani.

A mai ember joggal kérdezheti, vajon a coetus, vagyis a tanulók együttese, közössége magába foglalta-e az egész iskolai ifjúságot, vagy csak a subscriált deákokat? Az ilyen típusú kollégiumokban, mint amilyen a székelyudvarhelyi is volt, ahol

az alig hétéves kezdőktől a 22-25 éves ifjakig, az akadémistákig mind együtt voltak, az egész ifjúság alkotta a coetust. A coetuson belül a kollégium törvényeit subscribáló, vagyis aláíró deákokból állott az igazi deák önkormányzat. Ők alkották a coetus magvát, amely megválasztotta a tisztségviselőket: a seniort, a contrascribát. Az alsóbb osztálybeliekre a hozott határozatok kötelezőek voltak. A számos megbízás, amelyeket az alsóbb classisok diákjai is viseltek, a közösség előtt való szereplés, az összes tanulók teljes jogegyenlősége, a tanítás és a tanulás egyöntetű latin nyelvűsége, az iskolai törvények válogatás nélkül mindenkire köteles volta demokratikus szellemet biztosított a coetusban, és a kisdiaákoktól az öregdiákokig mindenkiben az együvé-tartozás közösségi tudatát fejlesztette ki. A fűtő, mosogató, kapus, őrlő, levélhordó szegénydiákok is jól tudták, hogy munkájuk az egész közösség számára fontos, és ha majd végigmennek a klasszisok során, ők is bejutnak a deákok közé, ahol majd nemcsak a tisztségviselők megválasztásában vesznek részt, hanem maguk is megválaszthatók lesznek.

Ha végigtekintünk a hajdani diákok napi programján, ami reggel öt órától este kilenc óráig pontosan meghatározta a teendőket, és a hétnek csupán két délutánján engedett némi szabadidőt, az az érzésünk, hogy bizony nehéz volt a diákélet. Mégis, minden szeptember elején izgalomtól kigyúlt arccal, székéren és gyalog igyekeztek a székely gyermekek százával a Nagytiszteletű Kollégiumba. Bár az egyhangú nyelvtanulás kevés érdekességet ígért, a kollégiumi mindennapoknak megvolt a romantikája, szépsége. A grammatikai szabályok vég nélküli ismétlése közötti szünetekben élt igazán ez a zsongó közösség, lopva, suttogva, itt-ott magyarul is beszéltek, egyébként csak latinul, de aztán ha szabadidőben kimehettek a kollégiumból, mint a megáradt patak, ömlött belőlük a szó, mindent megtárgyaltak, megvitattak, csínyeket tereltek ki és vittek véghez, ilyenkor természetesen könnyen megsértve a kollégium törvényeit.

A Kollégium irattárában vaskos jegyzőkönyvek őrzik a tanulók által elkövetett kihágásokról szóló jelentéseket és a kiszabott büntetéseket. Ezeket elolvasva valószínűleg megelevenedik előttük a több évszázaddal ezelőtti diákélet. Csoportosítva az elkövetett vétségeket, a következők fordultak elő gyakrabban: lármázás a kollégiumon belül, káromkodás, pipázás a kamrában (tanulószoza) vagy a podiumon (általában a pipázást tiltották, de csak akkor büntették, ha nyilvános helyen történt), a tanulásra való idő elhanyagolása „ide s tova való cékázás által”, lecke nem gyakorlása. Egyébként a jobb tanulásra való ösztökélés állandó gondja volt a professzorátusnak. 1822-ben elrendelik, hogy a klasszisták a nyári nyilvános vizsga előtt egy szigorlatot álljanak ki a professzorok jelenlétében, aminek eredményétől függ a következő klasszisba való felbocsátás. A deákokat még a két év után is visszaminősíthetik a harmadik évre, és ha akkor sem mutatnak fel kellő eredményt, maradhatnak ugyan a kollégiumban, de minden segítytől elesnek. Hasonlóképpen szigorú rendszabályokat hoznak az iskolalátogatás javítása érdekében. Büntetik azokat, akik hamarabb mennek vakációra vagy későbbben térnek vissza arról. Ugyancsak büntetik azokat, akik a templomlátogatást elmulasztják, a templomból prédikáció alatt kijönnek, katechizációt nem látogatják, a templomban hibásan énekelnek.

Külön csoportot képeznek a szabadidőben a kollégiumon kívül elkövetett vétségek, így: korcsmába való járás, künnhálás, kapuzárás utáni bejövés, kuglizás, kártyázás, gyümölcsöskertek dézsmálása, városiakkal való összeszólalkozás, verekedés. Az előjáróság szigorúan tiltotta a diákoknak a fegyverviselést vagy hogy a városiakat sértegensék, vargázzák. Az is előfordult, hogy a diákok titokban bálba mentek, nyári vakáció alatt komédiában játszottak, szüreti vakáción dióra és elegyesen pénzre kártyáztak.

Az elkövetett vétségeket az esküdtek és tisztségviselők, valamint a professzorok előtt tárgyalták le, és szabták ki a büntetéseket a mulasztások mértékében. Pl. lecke elmulasztásáért exertitium (gyakorlat) írása, bizonyos számú vesszőütés kimérése a curián (udvaron) az egész ifjúság előtt vagy a pódiumon (folyóson), esetleg az auditoriumban. Bizonyos vétségekért kiszabtak még több órai vigiliát (éjjeli őrség), reggeli ébresztést stb. Gyakoriak voltak a pénzbírságok. Súlyosabb vétségeknél alkalmazták a szobafogságot (domus correctio) vagy az arestumot, és végül a kollégiumból való eltávolítást. A kollégium előjárósága megtiltotta, hogy a diákok kést, bicskát hordjanak maguknál. Ezt indokolta az 1760. évi diákverekedés szomorú emléke is. A résztvevőket összeesküvőknek nevezik és majd mindenikre ilyen jelzőket alkalmaznak, mint bűnös, gonosz, elvetemült. Valószínűleg amolyan székely verekedés lehetett, aminek következtében 23 deákat kicsaptak a kollégiumból.

A magyar beszéd a tanulók között éppen úgy vétségnek számított, mint bármely más büntetendő cselekmény vagy erkölcsi botlás. Akit ilyen vétségen értek, annak azonnal a kezébe nyomták a signumnak nevezett, nyakba akasztható fadarabot, amit addig hordott az illető, amíg ő is valakit rajtacsípett valamilyen vétségen, és annak a kezébe nyomhatta. Mert ha nála maradt ellenőrzéskor, vagy pénzbüntetést fizetett vagy megvesszőzték. A signumból begyűlt pénzbírságból könyveket vásároltak, amelyeket a jól tanuló és jó magaviseletű ifjaknak jutalom formájában kiosztottak.

A mai diák bizonyára elgondolkozik a régi diákelet furcsaságain. Azt is kérdezheti, milyen értékrend kialakítását célozta, milyen érdekeket szolgált ez a szigorúnak tűnő iskolai rendtartás. Kétségtelen, voltak olyan elvárások, amelyek a közhatalom, úgymond az ország nyugalmaért követelték meg a kollégiumban a csendet és a rendet. A diákszervezet azonban nem vált a felülről diktált önkény eszközévé. Működésének demokratizmusa jó iskola volt mindenkinek, aki nem az iskolának, hanem az életnek tanult. És amikor vizsgázni kellett ebből az „élet kurzusból” az 1848–49-es szabadságharc idején, a református kollégium diákjai jelesre vizsgáztak. A sok száz, többnyire szegény székely ifjú örökre szívébe zárta a fiai táplálásával mindig küszködő székelyudvarhelyi Alma Matert.